

Методологія, історіографія та джерелознавство аграрної історії

Methodology, historiography and source studies of agrarian history

УДК 908:069.5:746:930.25(477.41-21)

DOI: 10.31651/2413-8142-2021-26-Zaika

Н. Л. Заїка

старший науковий співробітник, Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», м. Переяслав, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6714-250X>
e-mail: muzvist@ukr.net

Бібліографічний опис для цитування: Заїка Н. Л. Дослідження колекції рушників НІЕЗ «Переяслав» (історіографічний аспект). *Український селянин*. 2021. Вип. 26. С. 48-54. doi: 10.31651/2413-8142-2021-26-Zaika

ДОСЛІДЖЕННЯ КОЛЕКЦІЇ РУШНИКІВ НІЕЗ «ПЕРЕЯСЛАВ» (ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ)

Анотація. Мета. Вивчення наукового доробку попередніх дослідників зумовило мету й завдання написання статті – аналіз напрацювань із питання дослідження колекції рушників НІЕЗ «Переяслав» та формування історіографічної бази з цієї тематики. **Висновки.** У статті проаналізовано публікації, в яких висвітлено зібрання народних, монастирських та фабричних рушників із фондової колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Аналіз джерел і літератури із зазначеної проблеми засвідчив відсутність ґрунтовних публікацій, присвячених історіографії колекції рушників. Авторкою зроблено узагальнення наявного матеріалу та запропоновано періодизацію досліджень збірки, а відповідно й публікацій на певну тематику, в яких вивчено вироби з Переяславщини, Черкащини, Сіверщини тощо. Вивчення ступеня розробки проблеми показало, що попри постійний інтерес до колекції рушників НІЕЗ «Переяслав», узагальненого історіографічного дослідження про таке явище, як народний рушник зі згаданого зібрання, з включенням усіх його різновидів, здійснено не було. Зроблена перша спроба проаналізувати відомі публікації.

Ключові слова: рушник, вишивка, ткацтво, фонди, НІЕЗ «Переяслав», Л. Годліна, Г. Козій.

Постановка проблеми. Дослідження рушників посідає одне з пріоритетних місць у вивченні традиційного народного мистецтва населення Переяславщини, яке має загальнонаціональне культурне значення.

Серед творів декоративно-ужиткового мистецтва рушник є одним із унікальних явищ за своєю поліфункціональністю та сакральним значенням. Сфера його використання виходить далеко за межі утилітарних функцій та задоволення естетичних потреб. Неодмінна присутність та ритуальне використання рушника в обрядах, пов'язаних із народженням, життям і смертю людини засвідчує його особливий семіотичний статус та значущість в етнічній культурі.

Аналіз джерел і літератури із зазначеної проблеми показав відсутність ґрунтовних публікацій, присвячених історіографії колекції рушників Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (далі НІЕЗ «Переяслав»). Зокрема, тема рушника, формування колекції, її дослідження та частково історіографія висвітлено в публікаціях Л. Годліної, Г. Козій, Н. Заїки.

Мета. Вивчення наукового доробку попередніх дослідників зумовило мету й завдання написання статті – аналіз напрацювань із питання дослідження

колекції рушників НІЕЗ «Переяслав» та формування історіографічної бази з цієї тематики.

Методологічну основу становлять загальнонаукові принципи і методи дослідження. Серед них – пошуку, аналізу й синтезу, узагальнення які дозволили дослідити дане питання та розкрити його.

Виклад основного матеріалу. Нагромаджений науковий матеріал та його опрацювання дає підстави виокремити три історіографічні періоди: 1992–1998 рр.; 2005–2009 рр.; 2015–2021 рр.

Умовно виокремивши періоди у дослідженні проблеми, зазначимо, що, незважаючи на багаторічне формування колекції рушників у заповіднику, вперше про її різноманіття було заявлено у 1992 р. у Переяславі-Хмельницькому, на Всеукраїнській науковій конференції «Переяславська земля та її місце в розвитку української нації, державності й культури». Авторка дослідження Г. Козій характеризувала домоткані рушники Середньої Наддніпрянщини, зокрема Переяславщини, другої пол. XIX – поч. XX ст. Згідно з використанням перебірної техніки тkania та особливостей побудови орнаментальних композицій, нею запропоновано поділ таких виробів на групи та типи. За технікою домоткані рушники вона розподілила на дві

групи: двосторонні («дволичко») та односторонні («одноличко»). Відповідно до побудови орнаментальних композицій, на думку авторки, рушники можна поділити на два типи: рапортні та з суцільною композицією орнаментального поля [1, 125-127].

Вивчаючи ткацтво як ремесло та вид декоративно-ужиткового мистецтва, у наступній статті Г. Козій розкрито весь його процес: від обробки льону і конопель до виготовлення полотна та рушників. Таким чином побіжно торкаючись виготовлення домотканих рушників, вона відзначила, що ткацтво є одним із найдавніших занять населення України й акумулює в собі важливу інформацію про розвиток матеріальної й духовної культури народу [2, 39-44].

Наступною дослідницею, яка звернула увагу на рушники, була Л. Годліна. Її розвідка базувалася на польових матеріалах записаних в етнографічних експедиціях Переяслав-Хмельницького державного історико-культурного заповідника, проведених в 70–80-х рр. ХХ ст. на території Середньої Наддніпрянщини та Полтавщини. У статті «Семантика орнаментів та функціональна роль предметів в обрядовості (Середня Наддніпрянщина, Полтавщина)» [3, 70-72] авторка зазначила, що «всі орнаменти народної вишивки та тканиня мають певне семантичне навантаження, що і зумовлює функціональну роль того чи іншого предмета» [3, 70]. Опрацювавши відповідні матеріали, Л. Годліна запропонувала класифікацію предметів по групах із орнаментальними знаками. Звернула вона окрему увагу на мотив «дерево життя», вказавши, що він був найуживанішим із давніх орнаментів та зберігся майже до 70-х рр. ХХ ст. Як зазначила дослідниця, в рушниках чітко вимальовуються дві групи «дерева життя»: поєднання мотиву «рожаниці» зі «світовим деревом», а в деяких випадках трансформація «рожаниці»-«дерева» в «орла» (Черкащина, Київщина) та натуралістичне «дерево життя» – вазон. Цим, за словами авторки, пояснюється і місце «орликових» рушників та рушників із «вазоном» у весіллі, де їм відводять роль поясів. Дослідження дає можливість зробити висновок про прямий зв'язок семантики орнаментів та обрядового життя предметів, на які ті орнаменти нанесені [3, 72].

Продовжуючи досліджувати народні рушники та їх обрядове використання, Л. Годліна звернула увагу на роль цих виробів декоративно-ужиткового мистецтва в житті українців. Знову ж таки, ґрунтуючись на польових матеріалах своїх етнографічних експедицій у 1976–1989 рр., авторка відвела основне і надзвичайне місце рушникам у народній обрядовості. Їх роль нею розкрито за кількома аспектами: охоронне значення; родова ознака; використання рушників як ікони та суто інформативне навантаження [4, 130-133].

Зацікавленість Л. Годліною темою рушника, його вивчення надали можливість підготувати публікацію, в якій авторка розглянула рушник як унікальне явище народної художньої культури. У статті нею подано короткий екскурс еволюції

тканих рушників, а також охарактеризовано ткани виробу Правобережної Київщини, Рівненщини, Чернігівщини; етнографічних районів Поділля, Київського та Житомирського Полісся, акцентовано на домотканих рушниках Полтавщини. Останні, як вказала дослідниця, «широкі й при цьому композиційно не перевантажені. Їх орнамент своєрідною пірамідою підіймається догори, до центру з кожним сантиметром рідшаючи – і на вершині розміщуються всього один чи два орнаментні елементи. Деталі візерунку, порівняно великі, являючи собою солярні знаки та символи води. <...> Всі ті гостролісті квіточкі за зірочки», зазначила автор, «народ іменує звично і близько до свого побуту «млинки», «вітрячки», «рожинки»» [5, 168-179]. У дослідженні Л. Годліна також розглянула й рушники вишиті різними техніками; окреслила ареали та хронологію їх побутування; проаналізувала орнаменти та обрядове навантаження таких виробів та запропонувала зв'язок цих двох чинників. Окрім того, дала характеристику вибічанам та паперовим рушникам, що були поширеними серед українського народу.

У статті «Писанкове диво (народне мистецтво в інтер'єрі культури)», одна з авторів – Г. Козій зазначила, що особливе значення в оздобленні житла в Україні відіграли рушники, які мали не тільки утилітарне і декоративне, а й обрядове значення. Вона зазначила, що в Середній Наддніпрянщині побутовало кілька різновидів рушників, характерних для того чи іншого регіону. Нею з'ясовано характерні мотиви орнаментики полтавських рушників, зазначено, що у ХІХ ст. на Київщині, Чернігівщині, Харківщині та Полтавщині з'являються рушники, виконані технікою хрестика чорною і червоною заповоччю, в яких відчувається явне намагання майстринь відтворити різноманітні реальні квіти, здебільшого троянди, виноград, лілії, кетяги калини, цвіт яблуні, колоски, тобто мотиви доволишньої природи. Подано інформацію про доморобні та фабричні кралеveckькі рушники, які вражають своєю урочистою святковістю, красою і монументальністю візерунків, що яскравіють червоним кольором на білому тлі рушника. Окремо авторка відзначила у статті домотканні рушники Переяславського повіту кінця ХІХ – початку ХХ ст. з характерним для них геометричним та рослинно-геометричним орнаментами, які вражають різноманітністю орнаментальних рішень [6, 226-243].

Заслужують на увагу й дві інші публікації Л. Годліної, одна з яких у співавторстві з В. Різник, про знакову систему давнього українського рушника. Так, у статті «Знакова система давнього українського рушника. Трансформація символів» Л. Годліна [7, 226-232] зазначила, що весь загал українського народного рушника можна сприймати як єдину органічну структуру, матеріалізований енергетичний потенціал. Вказала, що в його основі закладено певну систему знань, культурної інформації, яка ґрунтується на використанні чітко визначених координат, знаків-символів як

головної складової обрядового світу. У статті «Знакова система давнього українського рушника. Класифікація символів» Л. Годліна та В. Різник [8, 224-226] класифікували групи орнаментних знаків, зазначивши, що вони не мають стабільності та тяжіють до взаємопроникнення. Автори відзначили, що в орнаменті чернечих вишивок присутні ті ж групи орнаментальних знаків, що й у народній вишивці.

Продовжуючи вивчення колекції рушників НІЕЗ «Переяслав», Л. Годліна звернула увагу на закономірність збереження в орнаменті домотканних рушників другої пол. ХХ ст. з Переяславщини давніх елементів знакової системи українців і традиційних композиційних схем їх оздоблення [9, 222-226].

Зацікавившись збереженням та трансформацією традиційних мотивів орнаментики у народних рушниках з Переяславщини другої половини ХХ ст., Л. Годліна через деякий час підготувала публікацію з цієї тематики. Зокрема, авторка схарактеризувала орнаменту, відзначила, що у цій збірці рушників переважає рослинний та рослинно-геометричний орнамент, а елементи рослинного орнаменту – натуралістичні. Стилзація орнаментів іде у зворотному напрямі від геометричного до рослинного, а композиції – лаконічніші. Також у статі виокремлено композиційні схеми та найуживаніші елементи (деталі) орнаментів. Побічно розглянуто обрядову роль сучасного рушника [10, 200-206].

Зважаючи на значну колекцію рушників, її різноплановість, тематику, різновидність та широкий хронологічний проміжок збірки, науковцями заповідника було продовжено її розробку та вивчення.

Вельми ґрунтовно щодо висвітлення формування колекційної збірки рушників НІЕЗ «Переяслав» є наступна стаття Л. Годліної [11, 91-95]. Зокрема, у ній авторкою подано повну характеристику збірки українських народних рушників із фондів НІЕЗ «Переяслав»: виокремлено всі види рушників за типологічними ознаками відповідно до матеріалу та технік виконання; подано характеристику кількісного складу збірки (за виокремленими групами); за географічною ознакою (регіональний принцип); за хронологією. Не залишила дослідниця поза увагою й авторські рушники II пол. ХХ ст. Важливим компонентом її статті є те, що, проаналізувавши повністю колекцію, вона з'ясувала кілька етапів (за хронологією) у процесі комплектування фондової збірки. Авторка зазначила, що характеристика кожного з них включає відомості про пошукові експедиції заповідника, їх учасників та регіони України, які були обстежені. Окрім того, маємо у статті інформацію про наукове комплектування збірки та формування нових тем, а також зазначила, що до цього спонукала специфіка новітнього етапу розвитку народного мистецтва. Дослідниця відзначила науково-дослідну роботу, що ведуть співробітники заповідника з вивчення збірки народних рушників та розробку наукових тем із цієї проблематики [11, 93].

У статті «Народні рушники із сюжетними композиціями в зібранні НІЕЗ «Переяслав» Л. Годліною та Л. Гладун [12] проаналізовано народні рушники, композиції яких містять певний сюжет та подано каталог збірки. Дослідниці виділили зі збірки кілька груп рушників, відповідно структура статті та каталогу побудована до запропонованого поділу (предмети в кожному розділі розміщені у хронологічній послідовності їх знаходження до збірки). У публікації автори зазначили, що у мистецтвознавців та етнографів склалося неоднозначне ставлення до вишивок, орнаментики яких сповнена еkleктики. Жоден тип українського рушника, вказали вони, не містить так багато привнесень – деталі традиційних орнаментів у композиціях переплітаються з мотивами, запозиченими з інших мистецьких пам'яток (народна картина, ікона, декоративний розпис) та друкованих джерел. Водночас у рушниках завжди присутня авторська фантазія. Дослідниці відзначили особливість рушників 60-х – 70-х рр. ХХ ст., зокрема те, що в їх орнаменту вплетені елементи державних символів: це символи українського державотворення та елементи радянської символіки [12, 67-77].

Продовжуючи досліджувати колекцію рушників, Л. Годліна спрямувала свою увагу на аналіз регіональних особливостей зазначених музейних предметів. В одній зі статей вона розглянула особливості чернігівських рушників-«божників». Авторка подала характеристику частини збірки народних рушників з фондів НІЕЗ «Переяслав», яку складають такі вироби, яких у колекції налічується 34 одиниці. Вона зазначила, що загалом колекція рушників-«божників» включає 70 одиниць з різних етнографічних регіонів України. Серед них, виокремивши чернігівські рушники, оприлюднила інформацію про наукове комплектування цієї збірки. Окрім того, схарактеризувала їх композиційні схеми та найуживаніші елементи орнаментів [13, 85-91]. Також нею у співстворстві з Н. Заїкою розглянуто збірку народних рушників-«божників» з Сівєрщини (Сумщина).

Тему регіональних особливостей рушників розглянуто й наступною авторкою. Так, Г. Козій в одній зі своїх публікацій проаналізувала особливості побудови орнаментальної композиції домотканних рушників Переяславщини з суцільною композицією орнаментального поля (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.). Для давніх домотканних переяславських рушників, зазначила авторка, характерні геометричні та геометризovanі мотиви. Це прямі лінії, кривульки-зигзаги; кути-«вилки», «ріжки»; трикутники-«горбики», «клиночки»; ромби-«бубни»; квадрати-«дамочки»; паралелепіеди-«клинці», хрести. Також дослідниця зауважила, що чільне місце у створенні орнаментальних композицій посідають геометризovanі 4- та 8-пелюсткові квіти-розети, які у тканих рушниках мають назви «рожа», «рожинка», «шолудива рожа», «повна рожа», «вітрячок», «млинок», «морочка». Ці орнаментальні мотиви часто виступають як самостійний сюжет,

а також як орнаментальні композиції. Г. Козій зазначила, що дослідження збірки рушників із суцільною побудовою орнаментальної композиції дає можливість зробити певні висновки про особливості цих унікальних зразків народного мистецтва XIX – поч. XX ст. – це багатство орнаментальних композицій, різноманітність їх вирішення при невеликій кількості орнаментальних мотивів [14, 151-158].

Опрацьовуючи колекцію рушників та цікавлячись регіональною етнографією, Л. Годліна звернула увагу на переяславські рушники, вишиті рушниковими швами кінця XVIII – початку ХХ ст. Публікуючи відповідні напрацювання, авторкою у вступній частині подано характеристику їх композиційних та орнаментальних особливостей. Загалом матеріали цього дослідження сформовані як розширений каталог. Музейні предмети розміщено у хронологічній послідовності їх надходження до збірки, експонати мають фондовий інвентарний номер, що включає шифр групи збереження та порядковий номер, а також розміри виробів (зазначені в сантиметрах) та датування [15, 102-111].

Відзначимо, що у фондовій збірці рушників НІЕЗ «Переяслав», окрім народних, на обліку перебуває й певна кількість таких предметів, виготовлених на фабриках художніх виробів України. Саме вони стали предметом досліджень наукової співробітниці заповідника Н. Павлик. Опрацьовуючи колекцію, остання звернула увагу, що у зібранні чимало авторських робіт майстрині-художниці вищого класу Катерини Кузьмівни Кулик із фабрики художніх виробів ім. Б. Хмельницького, що у Переяславі (на момент роботи на підприємстві К. Кулик місто мало назву Переяслав-Хмельницький). Дослідниця, проаналізувавши її роботи, вказала на сакральний аспект авторських робіт майстрині та на вплив народного традиційного мистецтва на орнаментику її сучасних виробів. Також авторкою статті розроблено класифікацію та подано характеристику 53 тканих і 3 вишитих робіт К. Кулик [16, 150-167]. Продовжуючи вивчати колекцію робіт майстрині К. Кулик, Н. Павлик у 2018 р. підготувала ще одну публікацію про роботи майстрині-художниці у фондовій збірці заповідника. У статті «Каталогізація авторських робіт Кулик К. К. із фондової колекції НІЕЗ «Переяслав» [17, 150-157], авторка представила роботи К. Кулик, яких налічується 61 одиниця: 58 тканих і 3 вишитих. Серед художніх виробів майстрині дослідниця виокремила 3 різновиди робіт. До одного із них входять обрядові рушники, що своєю чергою поділяються на серії «весільний рушник», рушник без авторського визначення призначення, «похоронний рушник» та «рушник-«кутник»». Найчисельніша частина робіт – «весільний рушник» (2 вишитих і 18 тканих). Н. Павлик робить висновок, що описові та атрибутивні дані художніх робіт К. Кулик підтверджують, як використання давніх народних традицій вплинуло

на самобутнє авторське рішення композиційної побудови узорів на виробках майстрині [17, 154]. У цьому ж році Н. Павлик було підготовлено до друку окреме видання кольорового каталогу авторських робіт К. Кулик. Узагальнюючи напрацьований матеріал, дослідницею подано інформацію про те, що у збірці НІЕЗ «Переяслав» зберігається значна колекція авторських робіт майстра-художника вищого класу К. Кулик, яка налічує 61 музейний предмет. З них 35 одиниць збереження становлять роботи, автором і виконавцем яких є К. Кулик. Авторка систематизувала художні вироби К. Кулик за різновидами. У другому розділі «Одяг» подано характеристику обрядовим рушникам, використовуючи зазначений вище видовий поділ предметів [18].

Як зазначалося вище, зібрана значна колекція народних рушників дає можливість їх використання при створенні різноманітних як тимчасових, так і стаціонарних документально-речових музейних експозицій. Представництву в експозиції цього предмету декоративно-ужиткового мистецтва присвячена наступна публікація. У статті С. Зубер [19, 86-92] презентовано збірку вишитих і тканих рушників, представлених в експозиції Музею українських обрядів та подано характеристику їх функціонального призначення, особливості композиції й орнаментики. Авторка зазначила, що збірка тканин, що експонуються у цьому музеї, налічує 205 одиниць зберігання, з них 21 музейний предмет представляє один із найхарактерніших типів української народної тканини – рушник. Загалом демонструється 10 тканих і 11 вишитих рушників [19, 87].

Узагальнюючи внесок попередників у вивчення колекційної збірки рушників НІЕЗ «Переяслав» Н. Заїка підготувала низку наукових публікацій, в яких розкрито різну тематику, пов'язану з рушниками затоплених сіл Переяславщини кінця XIX – другої половини XX ст. та переяславськими тканими рушниками 60–90 рр. XX ст.; Черкащини; виставковими проектами у Музеї українського рушника; монастирськими рушниками; рушниками Переяслав-Хмельницької фабрики художніх виробів ім. Богдана Хмельницького та ін.

Висновки. Отже, вивчення ступеню розробки теми дало можливість встановити, що, попри постійний інтерес до колекції рушників НІЕЗ «Переяслав», узагальненого історіографічного дослідження про таке явище, як народний рушник зі згаданого зібрання, з включенням усіх його різновидів, здійснено не було. Нами зроблена перша спроба проаналізувати відомі публікації в основному наукових співробітників заповідника та подати інформацію про рушник як важливий компонент матеріальної та духовної культури українців.

Список використаної літератури та джерел:

1. Козій Г. Домоткані рушники Переяславщини другої половини XIX – поч. XX ст. *Тези Всеукраїнської наукової конференції «Переяславська земля та її місце в розвитку української нації, державності й культури»*. Переяслав-Хмельницький, 21–23 вересня 1992. С. 125-127.
2. Козій Г. Ткацтво. *Народознавство /Науково-методичні матеріали/*. Переяслав-Хмельницький: Вид-во філіалу КДПУ, 1993. Збірка 1. Ч. 1. С. 39-44.
3. Годліна Л. Семантика орнаментів та функціональна роль предметів в обрядовості (Середня Наддніпрянина, Полтавщина). *Тези Всеукраїнської наукової конференції «Переяславська земля та її місце в розвитку української нації, державності й культури»*. м. Переяслав-Хмельницький, 28-30 вересня 1994 року. С. 70-72.
4. Годліна Л. Обрядова роль народних рушників (Середня Наддніпрянина, Полтавщина). *Тези міжнародної наукової конференції, присвяченої 140-річчю від дня народження Д. І. Яворницького та 90-літтю XIII Археологічного з'їзду «Регіональне і загальне в історії»*. Дніпропетровськ: Пороги, 1995. С. 130-133.
5. Годліна Л. Письмена на полотні. *Українська народна естетика: Наукове видання*. Жам М.І., Легенький Ю.Г., Сікорський М.І. Київ: ДАЛПУ. 1996. С. 168-179.
6. Козій Г., Музика Т. Писанкове диво (народне мистецтво в інтер'єрі культури). *Українська народна естетика: Наукове видання*. Жам М.І., Легенький Ю.Г., Сікорський М.І. Київ: ДАЛПУ. 1996. С. 226-243.
7. Годліна Л. Знакова система давнього українського рушника. Трансформація символів. *Переяславська земля і світ людини*. Київ–Переяслав-Хм., 1998. С. 226-231.
8. Годліна Л., Різник В. Знакова система давнього українського рушника. Класифікація символів. *Переяславська земля і світ людини*. Київ–Переяслав-Хм., 1998. С. 224-226.
9. Годліна Л. Традиційні елементи в орнаментіці сучасного тканого рушника Переяславщини др. пол. XX ст. *Музеї народного мистецтва та національна культура: збірник наукових праць*. Київ: Злато граф, 2005. С. 222-226.
10. Годліна Л. Збереження традиційних елементів у композиційному вирішенні та орнаментіці сучасного народного рушника Переяславщини. II пол. XX ст. *Збірник наукових праць «Музеї та світ мистецтва»*. Музей українського народного декоративного мистецтва. Київ, 2006. С. 200-206.
11. Годліна Л. Збірка українських народних рушників кінця XVIII – др. пол. XX століть у фондах НІЕЗ «Переяслав». *Проблеми і перспективи музеєфікації старовинних дворянських садиб України кінця XVIII – поч. XX ст. Матеріали Качанівських ювілейних наукових читань 2006 року*. Глухів (Галич), 2007. С. 91-95.
12. Годліна Л., Гладун Л. Народні рушники із сюжетними композиціями в зібранні НІЕЗ «Переяслав». *Переяславка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / збірник наукових статей*. Переяслав-Хмельницький, 2009. Вип. 3 (5). С. 67-77.
13. Годліна Л. Особливості орнаментики чернігівських рушників-«божників» (за матеріалами фондової збірки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»). *Чернігівські старожитності. Науковий збірник*. Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2009. С. 85-91.
14. Козій Г. Особливості тканих рушників Переяславщини з суцільною побудовою орнаментальної композиції (кін. XIX – поч. XX ст.). *Переяславка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / збірник наукових статей*. Переяслав-Хмельницький, 2009. Вип. 3 (5). С. 151-158.
15. Годліна Л. Переяславські рушники, вишиті рушниковими швами, кінець XVIII – початок XXст. (за матеріалами фондової збірки НІЕЗ «Переяслав»). Каталог розширений. *Переяславка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: зб. наук. ст.* Переяслав-Хмельницький, 2015. Вип. 9 (11). С. 102-111.
16. Павлик Н. Сакральний аспект авторських робіт майстра художника вищого класу Кулик Катерини Кузьмівни (за матеріалами фондової колекції НІЕЗ «Переяслав»). *Переяславка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: зб. наук. ст.* Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М., 2016. Вип. 10 (12). С. 150-157.
17. Павлик Н. Каталогізація авторських робіт К. К. Кулик із фондової колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». *Ніжинська старовина: Збірник регіональної історії та пам'яткознавства*. Ніжин; Київ: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK, 2018. Вип. 25 (28). С. 150-157.
18. Павлик Н. Колекція авторських робіт Кулик К. К. у зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: каталог / Автор-упорядник Павлик Н. М. Переяслав-Хмельницький, 2018. 42 с.
19. Зубер С. Народні рушники кінця XIX – першої половини XX ст. в експозиції Музею українських обрядів Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». *Минуле і сучасне Волині й Полісся. Етнографічне музейництво в Україні і на Волині. Науковий збірник. Матеріали П'ятої Волинської науково-етнографічної конференції, 27-28 квітня 2017 року, м. Луцьк*. Упоряд. Є.І. Ковальчук, Л.А. Мірошниченко-Гусак. Луцьк, 2017. Вип. 61. С. 86-92.

References:

1. Kozii, H. (1992). Domotkani rushnyky Pereiaslavshchyny druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [Home-woven towels of Pereiaslav region of the second half of the XIX – beginning of the XX century]. *Tezy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii «Pereiaslavska zemlia ta yii mistse v rozvytku ukrainskoi natsii, derzhavnosti y kultury»* (Abstracts of the All-Ukrainian scientific conference «Pereiaslav land and its place in the development of the Ukrainian nation, statehood and culture»). Pereiaslav-Khmelnyskyi, 21–23 veresnia 1992. 125-127. [in Ukrainian].
2. Kozii, H. (1993). Tkactvo [Weaving]. *Narodoznavstvo / Naukovo-metodychni materialy / (Ethnology / Scientific and methodical materials /)*. Pereiaslav-Khmelnyskyi: Vyd-vo filialu KDPU. 1. 1. 39-44. [in Ukrainian].
3. Hodlina, L. (1994). Semantika ornamentiv ta funktsionalna rol predmetiv v obriadovosti (Serednia Naddnyprianshchyna, Poltavshchyna) [Semantics of ornaments and the functional role of objects in rituals (Middle Dnieper, Poltava)]. *Tezy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii «Pereiaslavska zemlia ta yii mistse v rozvytku ukrainskoi natsii, derzhavnosti y kultury»* (Abstracts of the All-Ukrainian scientific conference «Pereiaslav land and its place in the development of the Ukrainian nation, statehood and culture»). m. Pereiaslav-Khmelnyskyi, 28-30 veresnia 1994 roku. 70-72. [in Ukrainian].
4. Hodlina, L. (1995). Obriadova rol narodnykh rushnykiv (Serednia Naddnyprianshchyna, Poltavshchyna) [Ritual role of folk towels (Middle Dnieper, Poltava)]. *Tezy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, prysviachenoï 140-richchiiu vid dnia narodzhennia D. I. Yavornitskoho ta 90-littiu XIII Arkheolohichnoho zizdu «Rehionalne i zahalne v istorii»* (Abstracts of the international

- scientific conference dedicated to the 140th anniversary of the birth of D.I. Yavornytsky and the 90th anniversary of the XIII Archaeological Congress «Regional and general in history». Dnipropetrovsk: Porohy. 130-133. [in Ukrainian].
5. Hodlina, L. (1996). Pysmena na polotni [Writ in gsoncanvas]. *Ukrainska narodna estetyka: Naukove vydannia (Ukrainian folk aesthetics: Scientific edition)*. Zham M.I., Lehenkyi Yu.H., Sikorskyi M.I. Kyiv: DALPU. 168-179. [in Ukrainian].
6. Kozii, H., Muzyka, T. (1996). Pysankove dyvo (narodne mystetstvo v interieri kultury) [Easteregmiracle (folk art in the interior of culture)]. *Ukrainska narodna estetyka: Naukove vydannia (Ukrainian folk aesthetics: Scientific edition)*. Zham M.I., Lehenkyi Yu.H., Sikorskyi M.I. Kyiv: DALPU. 226-243. [in Ukrainian].
7. Hodlina, L. (1998). Znakova systema davnoho ukrainskoho rushnyka. Transformatsiia symboliv [Sign system of the ancient Ukrainian towel. Transformation of symbols]. *Pereiaslavska zemlia i svit liudyny (Pereiaslav land and the world of man)*. Kyiv–Pereiaslav–Khmelnyskyi, 1998. 226-231. [in Ukrainian].
8. Hodlina, L., Riznyk, V. (1998). Znakova systema davnoho ukrainskoho rushnyka. Klasyfikatsiia symboliv [Sign system of the ancient Ukrainian towel. Classification of symbols]. *Pereiaslavska zemlia i svit liudyny (Pereiaslav land and the world of man)*. Kyiv–Pereiaslav–Khmelnyskyi, 1998. 224-226. [in Ukrainian].
9. Hodlina, L. (2005). Tradytiini elementy v ornamentytsi suchasnoho tkanoho rushnyka Pereiaslavshchyny dr. pol. XX st. [Traditional elements in the ornamentation of modern woven towels of Pereiaslav region, second half. XX century]. *Muzei narodnoho mystetstva ta natsionalna kultura: zbirnyk naukovykh prats (Museums of folk art and national culture: a collection of scientific works)*. Kyiv: Zlato hraf. 222-226. [in Ukrainian].
10. Hodlina, L. (2006). Zberezhennia tradytiinykh elementiv u kompozytsiinomu vyrishenni ta ornamentytsi suchasnoho narodnoho rushnyka Pereiaslavshchyny. II pol. XX st. [Preservation of traditional elements in the compositional solution and ornamentation of the modern folk towel of Pereiaslav region. II half of the. XX century]. *Zbirnyk naukovykh prats «Muzei ta svit mystetstva» (Collection of scientific works «Museums and the world of art»)*. Muzei ukrainskoho narodnoho dekoratyvnoho mystetstva. Kyiv. 200-206. [in Ukrainian].
11. Hodlina, L. (2007). Zbirka ukrainskykh narodnykh rushnykiv kintsia XVIII – druha polovyna XX stolit u fondakh NIEZ «Pereiaslav» [Collection of Ukrainian folk towels of the end of the XVIII – second half of the XX centuries in the funds of NHER «Pereiaslav»]. *Problemy i perspektyvy muzeiefikatsii starovynnykh dvorianskykh sadyb Ukrainy kintsia XVIII – pochatku XX st. Materialy Kachanivskykh yuvileinykh naukovykh chytan 2006 roku. (Problems and prospects of museification of ancient noble estates of Ukraine in the late eighteenth - early twentieth century. Materials of Kachaniv anniversary scientific readings of 2006)*. Hlukhiv (Halych). 91-95. [in Ukrainian].
12. Hodlina, L., Hladun, L. (2009). Narodni rushnyky iz suzhetnymy kompozytsiiami v zibranni NIEZ «Pereiaslav» [Folk towels withplot compositions in the collection of NHEZ «Pereiaslav»]. *Pereiaslavika: Naukovi zapysky Natsionalnoho istoryko-etnografichnoho zapovidnyka «Pereiaslav» / zbirnyk naukovykh statei (Pereiaslavika: Scientific notes of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav» / collection of scientific articles)*. Pereiaslav-Khmelnyskyi. 3 (5). 67-77. [in Ukrainian].
13. Hodlina, L. (2009). Osoblyvosti ornamentyky chernihivskykh rushnykiv-«bozhnykiv» (za materialamy fondovoi zbirky Natsionalnoho istoryko-etnografichnoho zapovidnyka «Pereiaslav») [Peculiarities of ornamentation of Chernihiv towels-«bozhnyks» (based on the materials of the stock collection of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav»)]. *Chernihivski starozhytnosti. Naukovi zbirnyk (Chernihiv antiquities. Scientific collection)*. Chernihiv: KP «Vydavnytstvo «Chernihivski oberehy». 85-91. [in Ukrainian].
14. Kozii, H. (2009). Osoblyvosti tkanykh rushnykiv Pereiaslavshchyny z sutsilnoi pobudovoiu ornamentalnoi kompozytsii (kin. XIX – poch. XX st.) [Peculiarities of woven towels of Pereiaslav region with continuous construction of ornamental composition (late XIX – early XX centuries)]. *Pereiaslavika: Naukovi zapysky Natsionalnoho istoryko-etnografichnoho zapovidnyka «Pereiaslav» / zbirnyk naukovykh statei (Pereiaslavika: Scientific notes of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav» / collection of scientific articles)*. Pereiaslav-Khmelnyskyi. 3 (5). 151-158. [in Ukrainian].
15. Hodlina, L. (2015). Pereiaslavski rushnyky, vyshyti rushnykovymy shvamy, kinets XVIII – pochatok XX st. (za materialamy fondovoi zbirky NIEZ «Pereiaslav»). Katalog rozshyrenyi [Pereiaslav towels embroidered with towel seams, end of XVIII – beginning of XX century (based on the materials of the stock collection of NHEZ «Pereiaslav»). The catalog is expanded]. *Pereiaslavika: Naukovi zapysky Natsionalnoho istoryko-etnografichnoho zapovidnyka «Pereiaslav»: zb. nauk. st. (Pereiaslavika: Scientific notes of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav» / collection of scientific articles)*. Pereiaslav-Khmelnyskyi. 9(11). 102-111. [in Ukrainian].
16. Pavlyk, N. (2016). Sakralnyi aspekt avtorskykh robit maistra khudozhnyka vyshchoho klasu Kulyk Kateryny Kuzmivny (za materialamy fondovoi koleksii NIEZ «Pereiaslav») [Sacral aspect of the author's works of the master of the highest class Kateryna Kuzmivna Kulyk (based on the materials of the stock collection of NHEZ «Pereiaslav»)]. *Pereiaslavika: Naukovi zapysky Natsionalnoho istoryko-etnografichnoho zapovidnyka «Pereiaslav»: zb. nauk. st. (Pereiaslavika: Scientific notes of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav» / collection of scientific articles)*. Pereiaslav-Khmelnyskyi: FOP Dombrovska Ya. M. 10(12). 83-89. [in Ukrainian].
17. Pavlyk, N. (2018). Katalogizatsiia avtorskykh robit K. K. Kulyk iz fondovoi koleksii Natsionalnoho istoryko-etnografichnoho zapovidnyka «Pereiaslav») [Cataloging of author's works K. K. Kulyk from the stock collection of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav»]. *Nizhynska starovyna: Zbirnyk rehionalnoi istorii ta pamiatkoznavstva (Nizhyn Antiquity: Collection of Regional History and Monument Studies)*. Nizhyn; Kyiv: Tsentr pamiatkoznavstva NAN Ukrainy i UTOPIK. 25 (28). 150-157. [in Ukrainian].
18. Pavlyk, N. (2018). Kolektsiia avtorskykh robit Kulyk K. K. u zibranni Natsionalnoho istoryko-etnografichnoho zapovidnyka «Pereiaslav»: katalog [Collection of author's works Kulyk K. K. In the collection of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav»: catalog]. Avtor-uporiadnyk Pavlyk N. M. Pereiaslav-Khmelnyskyi [in Ukrainian].
19. Zuber, S. (2017). Narodni rushnyky kintsia XIX – pershoi polovyny XX st. v ekspozytsii Muzeiu ukrainskykh obriadiv Natsionalnoho istoryko-etnografichnoho zapovidnyka «Pereiaslav» [Folk towels of the late XIX – first half of the XX century in the exposition of the Museum of Ukrainian Rites of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav»]. *Mynule i suchasne Volyni y Polissia. Etnografichne muzeinytstvo v Ukraini i na Volyni. Naukovi zbirnyk. Materialy Piatoi Volynskoi naukovo-etnografichnoi konferentsii, 27-28 kvitnia 2017 roku, m. Lutsk (Past and present of Volyn and Polissya. Ethnographic museum work in Ukraine and Volyn. Scientific collection. Proceedings of the Fifth Volyn Scientific and Ethnographic Conference, April 27-28, 2017, Lutsk.) Uporiad. Ye. I. Kovalchuk, L. A. Miroshnychenko-Husak. Lutsk. 61. 86-92. [in Ukrainian].*

Natalia L. Zaika

senior scientific researcher, National Historical and Ethnographic Reserve «Pereyaslav», Pereyaslav, Ukraine

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6714-250X>,

e-mail: muzvist@ukr.net

Bibliographic Description of the Article: Zaika N. Research of the town collection of NHER «Pereyaslav» (historiographical aspect). *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 26, 48-54. (In Ukrainian). doi: 10.31651/2413-8142-2021-26-Zaika

RESEARCH OF THE TOWN COLLECTION OF NHER «PEREYASLAV» (HISTORIOGRAPHICAL ASPECT)

Abstract. Introduction. Among the works of decorative and applied arts, the towel is one of the unique phenomena in terms of its multifunctionality and sacred significance. The scope of its use goes far beyond utilitarian functions and the satisfaction of aesthetic needs. The inevitable presence and ritual use of the towel in the rites associated with the birth, life and death of a person testifies to its special semiotic status and significance in ethnic culture.

The analysis of sources and literature on this problem showed the lack of thorough publications on the historiography of the collection of towels of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereyaslav» (hereinafter NHER«Pereyaslav»). In particular, the topic of the towel, the formation of the collection, its research and partly historiography are covered in the publications of L. O. Godlina, G. I. Koziy, N. L. Zaika.

Purpose. The study of the scientific achievements of previous researchers led to the purpose of writing the article – analysis of developments in the study of towels NHER «Pereyaslav» and the formation of a historiographical base on this topic.

Results. The accumulated scientific material and its processing gives grounds to consider this issue in three periods: 1992–1998; 2005–2009; 2015–2021.

Despite the long-term formation of the collection of towels in the reserve, its diversity was first announced in 1992, in Pereyaslav-Khmelnysky, at the All-Ukrainian scientific conference «Pereyaslav land and its place in the development of the Ukrainian nation, statehood and culture».

In the analyzed and processed publications the authors consider the evolution of woven towels, characterize woven and embroidered products of Kyiv, Rivne, Chernihiv, Sumy regions; ethnographic districts of Podillya, Kyiv and Zhytomyr Polissya, attention is focused on home-woven towels of Poltava region, etc.

In the stock collection of towels NHER «Pereyaslav», in addition to folk, there is a certain number of such items made in the factories of art products of Ukraine. They have also become the subject of research by researchers of the reserve.

Originality. The author makes the first attempt to generalize the available material and an attempt to periodize the research of the collection.

Conclusion. Thus, the study of the degree of development of the problem showed that despite the constant interest in the collection of towels NHER «Pereyaslav», a generalized historiographical study of such phenomena as the folk towel from the mentioned collection, including all its varieties, was not carried out. The first attempt was made to analyze known publications.

Keywords: towel, embroidery, weaving, funds, NHER«Pereyaslav» L. Godlina, G. Koziy.

Received 07.09.2021

Accepted 01.12.2021